



CRIMINOLOGICAL DESCRIPTION OF THEFT AND IMPROVING ITS PREVENTION

Zoxidjon A. Jurayev

Independent Researcher

Criminology Institute of the Republic of Uzbekistan

Email: 89623674941z@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: level of social danger of crimes, material damage, criminal execution, covert misappropriation, lost property, someone else's property, victim.

Received: 08.10.25

Accepted: 09.10.25

Published: 10.10.25

Abstract: The relevance of this research lies in the fact that, in recent years, theft has become one of the most widespread and common types of crime in the modern world. In our country as well, statistical data confirms the prevalence of this crime. Half of all registered crimes are related to theft — the unlawful taking of someone else's property. Every fourth theft (25.5%) involves unlawful entry into a home, room, or other storage facility.

O'G'RILIKNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI VA UNING OLDINI OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Zoxidjon A. Jurayev

mustaqil tadqiqotchi-izlanuvchisi

O'zbekiston Respublikasi Kriminologiya institutining

89623674941z@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: jinoyatlarning ijtimoiy xavfliligi darajasi, moddiy zarar, jinoiy ijro etuvchi yashirin talontaroj, yo'qotilgan mol-mulk, o'zganing mol-mulki, jabrlanuvchi.

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotimizning dolzarbligi shundaki, so'nggi yillarda zamonaviy dunyoda o'g'rilik eng keng tarqalgan va yoyilgan jinoyat turi hisoblanadi. Mamlakatimizda ham ushbu jinoyatning tarqalishini statistik ma'lumotlarda ham buni ko'rishimiz mumkin. Ro'yxatga olingan jinoyatlarning yarmi o'g'irlik bilan sodir etilgan boshqa birovning mol-mulkini o'g'irlashdir. Har to'rtinchi

o'g'irlik (25,5 %) uyga, xonaga yoki boshqa omborga noqonuniy kirish bilan bog'liq.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КРАЖ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИХ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

Зоҳиджон А. Жўраев

мустақил тадқиқотчи-изланувчи

Ўзбекистон Республикаси Криминология институти

Email: 89623674941z@gmail.com

Ташкент, Ўзбекистон

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Аннотация:
общественной опасности преступлений, материальный ущерб, преступное исполнение, тайное хищение, утраченное имущество, чужое имущество, потерпевший.	Актуальность данного исследования заключается в том, что в последние годы кража является одним из самых распространённых и массовых видов преступлений в современном мире. В нашей стране также наблюдается рост этих преступлений, что подтверждается статистическими данными. Половина всех зарегистрированных преступлений — это кражи, то есть незаконное завладение чужим имуществом. Каждая четвёртая кража (25,5%) связана с незаконным проникновением в дом, помещение или другое хранилище.

Kirish. Jinoyatlarning kriminologik tasnifi juda xilma-xildir, bu yerda juda ko'p turli xil mezonlar qo'llaniladi. Biroq, biz tadqiqot mavzusiga tegishli tasniflash mezonlariga e'tibor qaratamiz. Inson xatti-harakatlari sifatida har qanday jinoyatlar umumiy qoidalardan chiqib ketadi, chunki ular jinoyat huquqi normalarini buzadi. Aynan jinoyat nima ekanligini belgilaydigan ushbu normalarning o'zi ijtimoiy normalarning bir turidir. Jinoyatlar, ularning ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda, hech qachon faqat jinoyat huquqi normalariga singib ketmaydi. Shuning uchun kriminologiya jinoyatlarning ham, ularni sodir etgan shaxslarning ham ijtimoiy xususiyatlarini o'rganadi. Ilmiy bilimlarga yo'naltirilgan kriminologiya, deb yozadi G. Y.Shnayder, to'g'ridan-to'g'ri haqiqat bilan shug'ullanadi. Biroq, bu voqelik, - deb davom etadi G. Y.Shnayder, - kriminologiyani xulosa qilishlaricha, jinoyat nafaqat ommaviy darajada o'rganiladi, bu erda faqat ularning umumiy xususiyatlari haqida gapirish mumkin va shu bilan birga ko'proq "dunyoviy" darajalarda, ular guruhlanganda va ularning o'ziga xos xususiyatlari birinchi o'ringa chiqadi. Ushbu maqolada o'g'irlik jinoyati, uning mohiyati, davlatning iqtisodiy baqarorligiga tahdidi, mulkiy turdagi boshqa jinoyatlar bilan qiyosiy tahlili va jinoiy-huquqiy jihatdan tahlili yoritilgan.

Tadqiqotning usullari. Jinoyatning jinoiy-huquqiy ta'rif "jinoyat-jazo" muammolarini hal qilishda qonun normalarini qo'llash uchun katta ahamiyatga ega. Ammo bu jinoyat va jinoyatchilik o'rtasidagi munosabatlarning asosini tashkil etadigan umumiylikni aniqlash bilan bog'liq tahlilga umuman to'sqinlik qilmaydi. Statistika nuqtai nazaridan aytish mumkinki, jinoyatchilik jinoyatlarning yig'indisidir. Shu bilan birga, miqdoriy baholashdan tashqari, hodisa sifatida jinoyatchilikning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq bo'lgan sifatli baholash ham zarur (jinoyatchilik nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy hodisa ham). Kriminologiya shundan kelib chiqadiki, bu hodisa odamlar yashaydigan va harakat qiladigan haqiqiy dunyodan mustaqil ravishda mavjud emas. Jinoyat-bu ijtimoiy fakt. Jinoyatchilik ham ijtimoiy jihatdan aniqlangan.

Darhaqiqat, ommaviy darajadagi jinoyatlarni tahlil qilishda, jinoyatlarning butun to'plami o'rganilganda, ularning umumiy xususiyatlari aniqlanadi, bu muqarrar ravishda nafaqat har bir harakatning, balki jinoyatlarning ayrim turlari, toifalari va guruhlarining xususiyatlarini namoyon qiladi. Shuning uchun tahlilni konkretlashtirish uchun jinoyatlarni tasniflash, ularni ozmi-ko'pmi bir hil guruhlariga qisqartirish talab etiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sud-huquq sohasidagi islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Huquqni muhofaza qilish organlari tizimida vaqt talablariga javob beradigan kompleks o'zgarishlar amalga oshirildi, natijada jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olishda samarali natijalarga erishiladi. Amalga oshirilayotgan islohotlar davlatimiz rivojiga, jamiyatimiz rivojiga va xalqimiz manfaatlariga xizmat qilmoqda.

Insonning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari, shu jumladan mulkini noqonuniy tajovuzlardan himoya qilish huquqni muhofaza qiluvchi organlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 65-moddasida "Xususiy mulk daxlsizdir. Mulkdor o'z mol-mulkidan qonunda nazarda tutilgan hollardan va tartibdan tashqari hamda sudning qaroriga asoslanmagan holda mahrum etilishi mumkin emas" deb yozilgan. Ushbu norma muhim ahamiyatga ega bo'lib, birinchidan, davlat iqtisodiy siyosatining asosiy tamoyillarini belgilaydi, ikkinchidan iqtisodiy siyosatimizning mazmun-mohiyati, asosiy yo'nalishlarini konstitutsiya darajasida e'tirof etadi, uchinchidan, O'zbekiston Respublikasining iqtisodiyoti bozor munosabatlariga asoslanganligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi.

Birovning mulkini yashirin yashirin ravishda o'g'irlash o'g'irlik deb topilib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 169-moddasida ushbu ijtimoiy xavfli qilmish uchun jinoiy javobgarlik belgilangan.

Manbalarda haqli ravishda ta'kidlaganidek, "o'zganing mulkini yashirin ravishda talon-toroj qilish yoki o'g'irlik iqtisodiyot sohasidagi eng keng tarqalgan jinoyatlardan biridir. Talon-toroj qilishning barcha shakllari ichida o'g'irlik jinoyati sodir etilish usuli jihatidan eng xavfi kamrog'i deb topilishi mumkin: unda jismoniy yoki ruhiy ta'sir etish qo'llanilmaydi; aybdor uni sodir

etishda o'zidagi vakolatlardan va molmulkni egallashda aldashdan foydalanmaydi. Aybdor huquqqa xilof va yashirin ravishda, ya'ni boshqa shaxslardan yashirin holda mulkdorning xohish-irodasiga qarshi o'zganing mulkini o'zlashtiradi va uni o'zining mulki sifatida tasarruf eta boshlaydi. Biroq o'g'rilik, statistika ko'rsatishicha, o'zganing mulkini talon-toraj qilishning eng keng tarqalgan usulidir va bu uning ijtimoiy xavfliligini oshiradi".

Natijalar. O'g'irlik jinoyatlarining ijtimoiy xavfi shundaki, ushbu turdagi jinoyatlar natijasida shaxsiy va xususiy mulkka moddiy zarar etkaziladi. Shu bilan birga, jinoyat sodir etgan shaxslarni o'z vaqtida aniqlash va javobgarlikka tortishning yo'qligi, bir tomondan, ularga noqonuniy boylikni ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug'ullanmasdan erkin tasarruf etish imkonini beradi, boshqa tomondan, bu holatlar jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarligi va jazosining muqarrarligini kafolatlamaydi. Bu o'g'irlikdan aziyat chekkan shaxslarning jinoyat natijasida etkazilgan moddiy zararni qoplay olmasligiga olib keladi va odamlar ongida ichki ishlar organlari o'z vazifalarini bajarmagan degan tushuncha shakllanadi va, oxir oqibat, davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonch yo'qoladi.

Shu sababli, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 169-moddasida o'g'rilik jinoyati uchun jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lib, ushbu jinoyatning sub'ekti 14 yoshga to'lgan har qanday aqli raso jismoniy shaxs bo'lishi mumkin.

Ta'kidlash lozimki, mulkni yashirin talon-toraj qilish o'g'irlanayotgan mulkka nisbatan uni tasarruf etish, boshqarish, yetkazib berish yoki saqlash bo'yicha muayyan vakolatlarga ega shaxs tomonidan sodir etilgan bo'lsa, bu qilmish Jinoyat kodeksi 167-moddasi (o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toraj qilish) bo'yicha kvalifikatsiya qilinadi. Ushbu moddaning birinchi qismi bo'yicha jinoiy javobgarlik faqatgina tashkilot, muassasa va korxonalardan xodim tomonidan o'g'irlangan mulkning umumiy qiymati bazaviy hisoblash miqdorining 30 baravaridan yuqori bo'lganda kelib chiqadi. Aks holda shaxs Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 61-moddasiga muvofiq javobgarlikka tortiladi.

Agar ustav fondida davlat ulushi bo'lmagan korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning mol-mulkini o'g'irlash, o'zlashtirish, rastrata qilish, mansab lavozimini suiiste'mol qilish yoki firibgarlik yo'li bilan sodir etilgan oz miqdorda talon-toraj qilish ularning xodimi tomonidan sodir etilgan bo'lsa Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 61-moddasiga ko'ra faqat mazkur korxonalar, muassasalar, tashkilotlar rahbarining arizasiga ko'ra javobgarlikka tortish mumkin. Bu yerda necha marotaba mayda o'g'rilik sodir etilganidan qat'i nazar, shaxs faqatgina ma'muriy javobgarlikka tortiladi.

Ko'p hollarda kasbiy ta'limi va daromadning qonuniy manbai bo'lmagan, ota-onasiz qolgan, noqobil oilada tarbiya topgan yoshlar o'g'irlik jinoyatiga qo'l uradi. Ayrim shaxslarning spirtli ichimliklarni muntazam iste'mol qilishi, giyohvandlik vositalari istemol qilishga o'rganib

qolganligi ularni oson pul topish yo'llarini topishga, ya'ni o'g'irlik jinoyatini sodir etishiga olib kelmoqda.

O'zbek tilining izohli lug'atida "o'g'irlik" va "jinoyat" tushunchalarining lug'aviy ma'nosi quyidagicha izohlangan. O'g'irlik – "o'g'irlab qo'lga kiritilgan, jinoiy yo'l bilan o'zlashtirilgan mulk" jinoyat – "ayb, gunoh jinoiy ish, davlat qonunlari bilan belgilangan tartibga xilof va shu qonunlarga asosan javobgarlikka tortishni talab qiladigan, jamoat uchun xavfli xatti-harakat ma'nolarni bildiradi.

Muhokama. Talon-toraj qilish – bu birovning mulkini o'zining yoki boshqa shaxslarning foydasi uchun, mulkdorga yoki ushbu mulkning boshqa egasiga zarar keltirib, qonunga zid va haq to'lamay undirish. Talon-toraj qilish – bu ko'p ma'noli tushuncha bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Jinoyat qonuniga muvofiq, mulkka qarshi jinoyatlarning ma'lum bir guruhini, ya'ni bosqinchilik (JKning 164-moddasi), tovlamachilik (JKning 165-moddasi), talonchilik (JKning 166-moddasi), o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toraj qilish (JKning 167-moddasi), firibgarlik (JKning 168-moddasi), o'g'irlik (JKning 169-moddasi) kabi ijtimoiy xavfli qilmishlarni o'z ichiga qamrab oladi. Talon-toraj qilishning yashirin usuli deganda, mulk egasi yoki mulk ishonib topshirilgan yoki ixtiyorida turgan shaxsga sezdirmasdan, ular yo'q vaqtda yoxud mulkdor yoki boshqa shaxs lar mulkning talon-toraj qilinayotganini tushunmagan vaqtda sodir etilishi tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "O'zgalar mulkini o'g'irlik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-taroj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorida o'g'irlikka quyidagicha ta'rif beriladi: "Jabrlanuvchining yoki boshqalarning yo'qligida yoki ular bor bo'lsada, ularga bildirmasdan o'zganing mol-mulkini yashirin talon-toraj qilish o'g'irlik hisoblanadi. Bordi-yu, jabrlanuvchi yoki boshqalar molmulkning olinayotganligini ko'rgan bo'lsada, lekin aybdor bildirmasdan harakat qilyapman deb o'ylagan bo'lsa, bunday qilmishni ham o'g'irlik deb tavsiflash lozim". Shuni ta'kidlash joizki, o'g'irlik uchun o'zganing egaligida bo'lgan mulkni olib qo'yish xosdir. Biroq o'g'irlik aybdorning mulkka nisbatan boshqa muayyan huquqi bo'lgan (masalan, vaqtincha qarab turish) mulkni o'g'irilash va egallashga ham qaratilishi mumkin. Bu yerda ishlab chiqarishda ishchi tomonidan xom ashyoni yoki tayyor mahsulotni, jabrlanuvchi tomonidan vaqtincha qarab turishga tashlab ketilgan mulkni, magazinda kiyib ko'rish uchun olingan mulkni, aravakashga yetkazib berish uchun topshirilgan mulkni o'g'irilash nazarda tutilmoqda.

Xulosa. Xulosa qiladigan bo'lsak, o'g'irlikda o'zganing mulkiga qaratilgan tajovuz nazarda tutiladi. Shaxs o'z mulkiga nisbatan qonunga xilof qilmishni sodir etsa, bu holat talon-taroj hisoblanmay di. Shunday holatlar ham uchraydiki, mulk va uning egasi bir shaxs bo'lmaydi (masalan, garov saqlash shartnomasi va hokazolar). Mulkdorning mulk egasidan g'ayriqonuniy

ravishda mulkni olishi talon-taroj deb qaralishi mumkin emas. Chunki bunda mulkiy munosabatlarga zarar yetmaydi. Bunday qilmish o'zboshimchalik deb tavsiflanishi mumkin. O'g'irlik natijasida mulk egasining ixtiyoridagi mulkning hajmi va miqdori kamayib, u aybdor egallab olgan ashyo va narsalardan foydalanish va tasarruf qilish huquqidan mahrum bo'ladi.

O'g'rilikni ochiq joyda emas, balki uy-joyga, omborxonaga yoki boshqa xonalarga g'ayriqonuniy ravishda kirib sodir etishning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori. Buni shunday asoslash mumkin. Birinchidan, ochiq joylarda sodir etilganda, talontoroj qilinishi mumkin bo'lgan mulkning miqdori cheklangan bo'lib, jinoyatchi o'sha yerda borinagina oladi. Uy-joyga, omborxonaga va boshqa xonalarga kirib o'g'rilik qilganda esa, jinoyatchining imkoniyatlari kengayib ketadi. Ya'ni, uyda saqlanayotgan qimmatbaho narsalar, zeb-ziynat buyumlari, jamg'arilgan pullarga egalik qilish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Ikkinchidan, o'g'rilik ochiq joyda yuz bersa, jinoyatchining imkoniyatlari kamroq, jabrlanuvchining tajovuzdan qutulib qolish sharoiti kengroq bo'ladi. Ya'ni, jabrlanuvchi mulkni o'zida saqlab qolish uchun qarshilik ko'rsatishi, qochib qutulishi, atrofdagilarning yordamiga tayanishi, himoya qilishni so'rab atrofdagi odamlarga murojaat qilishi, sodir etilgan jinoyat yuzasidan tezkor choralar ko'rish uchun ichki ishlar xodimlariga murojaat qilishi mumkin. Uy-joy, omborxona yoki boshqa xonalarga o'g'ri oralaganda esa aksincha: jabrlanuvchi barcha imkoniyatlardan mahrum bo'lib, chorasiz qoladi. Qolaversa, mazkur holatda o'g'rilikdan bosqinchilik jinoyati ham "o'sib" chiqishi mumkin.

Список использованной литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (O'zRning 24.04.2023 yildagi 470-II-son qonuni tahririda). - Toshkent.
2. Rustambayev, M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 4. Iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlar. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar. Hokimiyat, boshqaruv va jamoat birlashmalari organlarining faoliyat tartibiga qarshi jinoyatlar. Darslik. 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.
3. Ochilov, X.R., Xaydarov, Sh.D., Shamsiddinov Z.Z. "Jinoyat huquqi" (Umumiy qism). O'quv qo'llanma – T.: TDYuU nashriyoti. 2021.
4. Rustamboev, M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Jinoyat haqida ta'limot. Darslik 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti. 2018.
5. Jinoyat huquqi. Maxsus qism: Darslik/R.Qabulov, A.Otajonov va boshq. Ma'sul muharrir Sh.T.Ikromov,- O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. – 2014.
6. Abdurasulova, K.R. kriminologiya: Darslik. Mas'ul muxarrir: yu.f.d., prof. M.X.Rustamboyev. - T.: TDYI, 2008.

7. Yodgorov, X.B. Fuqarolik protsessida muddatlar va unga rioya etishning ahamiyati: amaldagi qonunchilikni yanada takomillashtirishga doir ba'zi takliflar // O'zbekiston B.32.

8. Shoraxmetov, Sh.Sh.O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksiga sharhlar. –Toshkent.: TDYuI, 2010.